

HET KATOENBEDRIJF A. VOORTMAN

EN DE SECESSIEOORLOG (*)

door

Mark SCHOLLIERS

Centrum voor Hedendaagse Sociale Geschiedenis VUB

Wanneer als gevolg van de Secessieoorlog de export van balen ruwe katoen uit de Verenigde Staten tot stilstand komt, worden de Europese fabrikanten voor een plots wegvallen van het grootste deel van de aanvoer van hun enige grondstof, de ruwe katoen,

(*) Bronnen :

1. Onuitgegeven bronnen

1.1. Stadsarchief Gent (SAG), Fonds Voortman (FV) :

- grootboeken : B, nr. 298; C, nr. 299; D, nr. 300; E, nr. 302; F, nr. 303; A, nr. 304; B, nr. 306; C, nr. 307; D, nr. 308; E, nr. 309; F, nr. 310; G, nr. 311.

- grootboek Wazemmes : E, nr. 583

- loonboeken van de spinnerij : nrs. 333, 334, 347 en 348

- loonboeken van de weverij : nrs. 374, 375, 406 en 407

- loonboeken van de drukkerij : nrs. 430, 431 en 437.

1.2. SAG, Nijverheidsfonds (Fonds K)

dossier K 50/1 "Etat des Fabriques cotonnières"

1.3. Rijksarchief Gent (RAG), Notariaat

depot J. Van Impe, notaris F. Hellebaut, nr. 93; depot J. Van Impe, notaris L. De Backere, nrs. 75 en 76.

2 Uitgegeven bronnen

Statistisch materiaal

"Banque Nationale de Belgique. Rapport annuel à l'Assemblée générale des Actionnaires. 1851", en volgende jaren tot 1866, Brussel, 1852 en volgende jaren tot 1867.

"Documents Statistiques publiés par le Département de l'Intérieur", deel I tot deel X, Lesigne, Brussel, 1857 en volgende jaren tot 1867.

"Société Générale pour favoriser l'Industrie nationale. Compte Rendu à l'Assemblée générale des Actionnaires. Bilan de 1851", en volgende jaren tot 1866, E. Devroye, 1852 en volgende jaren tot 1867.

"Tableau Général du Commerce avec les Pays étrangers pendant l'Année 1851", en volgende jaren tot 1866, Hayez, Brussel, 1852 en volgende jaren tot 1867.

"The Economist", Londen, XVde tot XXIIste jaargang, verschillende uitgaven.

geplaatst (1).

Bovendien kan men zich de vraag stellen in hoeverre deze crisis in de katoenindustrie samenvalt met een gegeneraliseerde teruggang van de Belgische economie. Met andere woorden : wordt de depressie in de katoenijverheid eerder uitgediept dan afgezwakt door de conjuncturele evolutie ?

Voor het construeren van de bedrijfseconomische geschiedenis van de firma A. Voortman, maakten wij gebruik van het zich in het Gentse stadsarchief bevindende Fonds Voortman (2). Dit Fonds bevat bijna de gehele boekhouding van de onderneming van 1800 tot 1907 (3).

Ten slotte willen wij nog wijzen op het gevaar de bevindingen van deze micro-economische studie uit te breiden tot de gehele sector van de getroffen katoenindustrie. De firma Voortman heeft zich immers vanuit de haar eigen bedrijfseconomische realiteit afgezet tegen de crisis. Het zal duidelijk worden, dat deze realiteit grondig verschilt van deze waarmee het grootste deel der katoenindustrieën geconfronteerd werd.

(1) Ruim 3/4de van de op de internationale markt van Liverpool in 1860 verhandelde katoen, is afkomstig uit de VSA (W.O. HENDERSON, *The Lancashire Cotton Famine, 1861-1865*, University of Manchester, Economic History Series, nr. IX, Manchester, 1934, blz. 5).

(2) H. COPPEJANS-DESMEDT, *Bedrijfsarchieven op het Stadsarchief van Gent. Inventaris van de Fondsen De Hemptinne en Voortman*, Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdragen 67, Nauwelaerts, Leuven, 1971, 52 blz.

(3) Een uitvoerige bedrijfseconomische geschiedenis die geheel deze periode omvat, zal later gepubliceerd worden eveneens in het kader van het op dit ogenblik aan het Centrum voor Hedendaagse Sociale Geschiedenis van de VUB lopende programma over de sociaal-economische structuur en conjunctuur van de Gentse katoenijverheid tijdens de XIXde en het begin van de XXste eeuw. Als resultaat van ditzelfde programma zal later ook een artikel over de methodologie van het onderzoek het licht zien, terwijl een studie over de levensstandaard van de katoenarbeiders in de XIXde en XXste eeuw eveneens in het vooruitzicht kan gesteld worden.

1. DE FIRMA A. VOORTMAN VOOR DE CRISIS VAN 1861-1866

In 1790 richtten Abraham Voortman, afkomstig uit Weesp (Noord-Holland) en Frans De Vos, een schoonbroer van Lieven Bauwens, te Gent een katoendrukkerij op, dit op basis van een 15-jarig contract (4). Voortgaande op de vele kapitaalsverhogingen die werden doorgevoerd (5), kunnen we veronderstellen dat de aanvansjaren van de nieuwe firma gunstig waren. Wanneer in 1805 de overeenkomst tussen beide vennoten verlopen is en Frans De Vos zich terugtrekt, bezit Abraham Voortman een katoendrukkerij, die 200 arbeiders te werk stelt en daarmee de grootste is van Gent (6). Na zijn dood op 17 augustus 1810 wordt het bedrijf voortgezet door zijn weduwe Maria Fransisca, geboren De Vos, bijgestaan door haar oudste zoon Frans, dan 17 jaar. De goede gang van zaken bestendigt zich tot eind 1812, zodat zeer hoge winsten - in deze periode gemiddeld ongeveer 25 pct van het omzetcijfer - kunnen gerealiseerd worden (7).

Na de vereniging van de Zuidelijke met de Noordelijke Nederlanden, richt Frans Voortman in 1815 een bijhuis op in de omgeving van Rijsel om de belangrijke Franse markt niet te verliezen (8). Deze Franse vestiging kan eerst met winst werken, maar geraakt vanaf 1824 niet meer uit de rode cijfers. In 1828 wordt dit bijhuis ten slotte in faling gesteld met een mali, dat 600.000 F overschrijdt (9). Tot het begin der twintiger jaren lijdt de Gentse onderneming onder de veranderde politieke en economische omstandigheden. In 1821 echter, wanneer de economische activiteit lijkt aan te trekken (10), wordt de katoendrukkerij gemoderniseerd

(4) H. COPPEJANS-DESMEDT, "Abraham Voortman", in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, deel III, Brussel 1970, blz. 927-932.

(5) H. COPPEJANS-DESMEDT, *Bedrijfsarchieven op het Stadsarchief*, op. cit., blz. 8.

(6) Jean VOORTMAN, *Les débuts de l'Industrie cotonnière et les crises économiques. L'industrie cotonnière gantoise sous le Régime français et le Régime hollandais*, Vanmelle, Gent, 1940, bijvoegsel tussen de blz. 112 en 113. Dit bijvoegsel is een overdruk van een origineel, nu onvindbaar document, dat informeert naar de toestand van de "manufacture de toiles peintes du département de l'Escaut" op 1 januari 1806.

(7) Stadsarchief Gent (SAG), Fonds Voortman (FV), grootboek B, nr. 298.

(8) J. VOORTMAN, op. cit., blz. 253.

(9) SAG, FV, grootboek Wazemmes E, nr. 583.

(10) R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des provinces belges*, Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège, Luik, 1938, blz. 214.

en besluit men tot de oprichting van een mechanische weverij. Financiële moeilijkheden met de uit Engeland overgekomen constructeurs van de weefgetouwen, hebben de inbedrijfstelling van deze nieuwe afdeling evenwel geremd tot 1824 (11). Het bestuur van de firma is op dat ogenblik nog steeds in handen van de weduwe Voortman, nu echter bijgestaan door haar jongste zoon Jean Baptiste en door haar schoonzoon Guillaume Van Zantvoorde.

Vanaf 1824 worden de verkopen van het bedrijf sterk gestimuleerd door de acties van de "Nederlandsche Handelsmaatschappij" (NHM). Deze naamloze vennootschap met een kapitaal van 37 miljoen gulden, had officieel tot doel het bevorderen van de handelsrelaties tussen de Nederlanden en haar Indische koloniën (12). Wat de export van katoenprodukten betreft, betekenden de aankopen van de NHM in de praktijk echter het verlenen van indirecte subsidies aan de Gentse katoennijverheid (13). Zo kon de firma Voortman van 1824 tot 1830 jaarlijks gemiddeld voor ongeveer 100.000 F aan de NHM leveren (14). Het belang voor het Gentse bedrijf van de Hollandse afzetmarkt en van de exporthandel op Java die geconcentreerd was in Amsterdam, resulteerden in 1826 in de vestiging van een belangrijk bijhuis in deze havenstad. Dit verkoopkantoor bleef tot in 1842 bestaan en droeg tijdens de eerste jaren na de Belgische Revolutie meer dan de helft van het totale omzetcijfer van de onderneming (15). Nog in 1826 wordt de verticale integratie van de firma voltooid door de oprichting van een mechanische spinnerij (16).

De hoogconjunctuur, waarvan het Gentse katoenbedrijf tot het begin der dertiger jaren kan genieten, eindigt bruusk als België onafhankelijk wordt. Opnieuw drukt de veranderde politieke en economische realiteit de verkoop- en winstcijfers. Onzekerheid over de toekomst doet de weduwe Voortman in november 1830 er zelfs toe besluiten de produktie stil te leggen (17). Daarenboven wordt in

(11) H. COPPEJANS-DESMEDT, "Incidenten rond de constructie van de eerste mechanische weefgetouwen te Gent", in *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Nieuwe Reeks, deel XIII, 1959, blz. 163-177.

(12) R. DEMOULIN, *op. cit.*, blz. 150 e.v.

(13) J. VOORTMAN, *op. cit.*, blz. 278.

(14) SAG, FV, grootboeken C en D, nrs. 299 en 300.

(15) SAG, FV, grootboek E, nr. 302.

(16) SAG, FV, grootboek D, nr. 300.

(17) SAG, FV, loonboeken van de spinnerij, weverij en drukkerij, nrs. 333, 374 en 430.

de nacht van 3 op 4 april 1831 Jean Baptiste Voortman gemolesteerd en de uitrusting van de fabriek zwaar beschadigd door de Gentse Stadsmilitie, die dacht dat in de magazijnen wapens verborgen waren (18). Het stilleggen van de fabriek en het voortduren van de leveringen uit voorraad aan het Amsterdamse bijhuis waren uiteraard niet vreemd aan deze verdenkingen. Wanneer in juli 1832 (19) de produktie kan hervat worden, stagneren de verkopen tot in 1835. In de loop van dat jaar kondigt zich echter een heropleving aan, die doorzet tot in 1840. De winsten, die in deze periode gerealiseerd worden, bereiken gemiddeld ongeveer 15 pct van het omzetcijfer, echter met grote jaarlijkse schommelingen ten gevolge van veranderingen in het voorraadniveau (20).

Op 1 januari 1842 besluit Maria Fransisca, de weduwe van Abraham Voortman, niet langer actief betrokken te blijven bij het beheer van de firma. Daarom richten haar zoon Jean Baptiste en Guillaume Van Zantvoorde op deze zelfde datum een vennootschap op onder de gemeenschappelijke firmanaam "A. Voortman", die de immobilia van de vroegere firma huurt tegen een jaarlijks bedrag van 15.000 F (21) en tevens alle voorraden, vorderingen en schulden van de geliquideerde onderneming overneemt. Maar reeds in augustus 1842 overlijdt Guillaume Van Zantvoorde. Volgens contract (22) wordt zijn plaats als medebeheerder van de firma ingenomen door Edouard Jacquemijns, de echtgenoot van Marie, Guillaume's dochter.

De crisisjaren 1845-48 als opeenvolgende misoogsten en de weerklank van de Parijse Revolutie de Belgische economie verlammen (23), hebben de firma Voortman niet onberoerd gelaten. In het kader van dit bondig geschiedkundig overzicht volstaat het nochtans erop te wijzen, dat geen enkel van deze jaren verlieslatend is geweest (24).

Het bestuur van de fabriek (volgens contractuele overeenkomst, in handen van Jean Baptiste Voortman en Edouard Jacquemijns), wordt vanaf 1850 steeds meer de zaak van eerstgenoemde.

(18) J. VOORTMAN, *op. cit.*, blz. 342-345.

(19) SAG, FV, loonboeken van de spinnerij, weverij en drukkerij, nrs. 334, 375 en 431.

(20) SAG, FV, grootboeken E en F, nrs. 302 en 303.

(21) SAG, FV, grootboek A, nr. 304.

(22) Rijksarchief Gent (RAG), Notariaat, depot J. Van Impe, notaris F. Hellebaut, nr. 93.

(23) B.S. CHLEPNER, *Le Marché Financier Belge depuis Cent Ans*, Falk, Brussel, 1930, blz. 37-38.

(24) SAG, FV, grootboek B, nr. 306.

Jacquemijns, leraar aan het atheneum en aan de nijverheidsschool te Gent, heeft immers te weinig tijd om samen met zijn vennoot het dagelijks beheer van de firma te verzekeren. Daarenboven is Jean Baptiste na het overlijden van zijn moeder in 1848, eigenaar geworden van de fabriek, waardoor zijn positie nog wordt versterkt.

In juli 1855 beslist Jacquemijns zijn kapitaal uit de onderneming terug te trekken. Hij ondertekent met J.B. Voortman een overeenkomst, die voorziet in de terugbetaling van zijn kapitaaldeel op een termijn van tien jaar en tegen een jaarlijkse interest van 5 pct (25). De hierdoor ontstane schuld van 700.000 F wordt door een hypotheek op Jean Baptiste Voortmans bezittingen gedekt. Gezien het belang van dit contract voor de verklaring van de bedrijfspolitiek tijdens de jaren van de Secessieoorlog, beschouwen we nu van naderbij het verloop der terugbetalingen (26). Na de ondertekening van de overeenkomst kan Jacquemijns op korte termijn beschikken over zijn tegoed van 92.570 F in rekening-courant bij de firma (27). De volgende restituties gebeuren op (28) :

31 december 1858 : 50.000 F
27 augustus 1859 : 50.000 F
25 oktober 1859 : 50.000 F
31 mei 1860 : 50.000 F
31 oktober 1860 : 50.000 F

Als Jean Baptiste Voortman op 19 juni 1862 overlijdt, blijft er dus nog 357.430 F af te betalen en dit vóór 1 juli 1865. Wij verwijzen naar "3. Het bedrijf tijdens de Secessieoorlog" voor een beoordeling van de gevolgen voor de firma van deze restituties in het licht van de Secessieoorlog.

Wij zullen nu de bedrijfsresultaten van de firma A. Voortman meer diepgaand bespreken in de jaren, die het uitbreken van de Secessieoorlog voorafgaan. In 1859 realiseert de onderneming een omzet van 1.297.484 F en een winst van 210.837 F, zijnde 16,25 pct van dit eerste cijfer. Dat jaar worden 1046 balen ruwe katoen aangekocht tegen een totaalprijs van 352.925 F, of gemiddeld 337,4 F per baal (29). Het daaropvolgende jaar koopt de firma slechts 967 balen hoewel de gemiddelde prijs nu lager ligt (314,9 F

(25) RAG, Notariaat, depot J. Van Impe, notaris L. De Backere, nr. 75.

(26) In de overeenkomst staat uitdrukkelijk vermeld, dat Jean Baptiste Voortman de volledige vrijheid heeft naar zijn inzichten te handelen wat betreft de data van terugbetaling. Op 1 juli 1865 moeten schuld en interesten echter vereffend zijn.

(27) SAG, FV, grootboek D, nr. 308.

(28) SAG, FV, grootboeken D en E, nrs. 308 en 309.

(29) SAG, FV, grootboek E, nr. 309.

per baal) (29). Waarschijnlijk vindt deze voorzichtige aankooppolitiek haar oorzaak in J.B. Voortmans vrees moeilijkheden te zullen ondervinden met de terugbetalingen aan Jacquemijns. In 1860 bereiken de verkopen 1.108.300 F, terwijl een boni van 267.296 F kan geboekt worden (30). De voorraad balen ruwe katoen in magazijn staat op 31 december 1860 geboekt voor 82.784 F. Op dezelfde datum bedraagt de stock afgewerkte produkten 332.680 F (in 1859 : 335.710 F) (29). Eind 1860 zijn in het bedrijf 8 bedienden en 444 arbeiders (31) te werk gesteld. De fabriek wordt bestuurd door Jean Baptiste Voortman, algemeen directeur en door Victor Van Zantvoorde, de schoonbroer van Jean Baptiste en directeur van de fabriek. Jules, de oudste zoon van J.B. Voortman, wordt in 1859 bij het beheer betrokken (29).

Alhoewel de gevolgen van het blokkeren van de export van ruwe katoen uit de Verenigde Staten naar Europa de bedrijfsresultaten van de firma Voortman pas vanaf het derde kwartaal van 1861 beïnvloeden, bespreken we de resultaten van dat jaar integraal onder punt 3 "Het bedrijf tijdens de Secessieoorlog". Dit om de mogelijkheid van vergelijkingen op jaarbasis open te houden.

2. HET ALGEMEEN CONJUNCTUURBEELD

De vergelijking van het algemeen conjunctuurbeeld bij het uitbreken van de Secessieoorlog met dit van de katoenindustrie en met de toestand bij de firma A. Voortman, moet ons toelaten de door de katoenondernemingen en meer in het bijzonder de door het bedrijf Voortman geboekte resultaten op hun juiste waarde te beoordelen. Het zou inderdaad fout zijn de resultaten van deze micro-economische studie weer te geven zonder de correctie aan te brengen, die door het conjunctuurverloop noodzakelijk gemaakt wordt. Een sterk verzwakkende conjunctuur kan immers reeds gedeeltelijk eventuele slechte bedrijfsresultaten van de firma Voortman verklaren. Het tegengestelde geldt natuurlijk evenzeer.

Bij gebrek aan werken over de toenmalige conjuncturele evolutie in België die aan onze doelstellingen beantwoordden, zijn we

(30) De winsten worden voor het grootste deel niet aan het bedrijf onttrokken, maar blijven aanwezig vooral onder vorm van afgewerkte produkten. De verkoop van deze produkten (afhankelijk van de vraag) is dus noodzakelijk vooraleer Jacquemijns volledig kan terugbetaald worden.

verplicht geweest zelf een "conjunctuurbarometer" samen te stellen.

De reeksen die wij hiervoor gebruikten, zijn de volgende :

- produktie van gietijzer (32)
- waarde van de door de spoorwegen van de Belgische Staat vervoerde goederen (32)
- uitvoer (33)
- groothandelsprijzen der industriële produkten (34)
- totaal bedrag der verleende kredieten aan de industrie (35)
- gemiddelde waarde van de door de Nationale Bank verdisconteerde effecten (36)
- totale winst gerealiseerd door de Société Générale (37).

Omdat we pas vanaf 1851 konden beschikken over de homogene reeksen, gepubliceerd in de "Documents Statistiques" en over de gegevens betreffende de gemiddelde waarde van de door de Nationale Bank verdisconteerde effecten (38), kozen we dat jaar als basis voor de berekening van de indexcijfers van de verschillende getallenreeksen (39). Deze zeven series indexcijfers smolten we vervolgens samen tot één indicator van de industriële bedrijvigheid (40). Deze "conjunctuurbarometer" evolueerde van 1851 tot en met 1866 als volgt :

(31) SAG, FV, loonboeken van de spinnerij, weverij en drukkerij, nrs. 348, 406 en 437. Wanneer we deze 444 arbeiders opsplitsen naar de afdeling waarin ze werken, krijgen we de volgende verdeling : 175 arbeiders in de weverij, 136 arbeiders in de spinnerij, 133 arbeiders in de drukkerij.

(32) *Documents Statistiques publiés par le Département de l'Intérieur*, deel I tot deel X, Lesigne, Brussel, 1857 en volgende jaren tot 1867.

(33) *Tableau général du Commerce avec les Pays étrangers pendant l'Année 1851*, en volgende jaren tot 1866, Hayez, Brussel, 1852 en volgende jaren tot 1867.

(34) F. LOOTS, "Les mouvements fondamentaux des Prix de Gros en Belgique de 1822 à 1913", in *Bulletin de l'Institut des Sciences économiques*, 8ste jaar, nr. 1, november 1936, Institut des Sciences économiques, Leuven, 1936, blz. 34.

(35) A. VAN SCHOUBROECK, *L'Evolution des Banques belges en Fonction de la Conjoncture de 1850 à 1872*, Duculot, Gembloux, 1951, blz. 304.

(36) *Banque Nationale de Belgique. Rapport annuel à l'Assemblée générale des Actionnaires. 1851*, en volgende jaren tot 1867, Brussel, 1852 en volgende jaren tot 1867.

(37) *Société Générale pour favoriser l'Industrie nationale. Compte Rendu à l'Assemblée générale des Actionnaires. Bilan de 1851*, en volgende jaren tot 1866, E. Devroye, Brussel, 1852 en volgende jaren tot 1867.

(38) De Nationale Bank van België werd in 1850 opgericht.

(39) Het teruggaan tot in 1851 voor het schetsen van de conjuncturele evolutie in België, is noodzakelijk om de herneming van de bedrijvigheid in 1859 op haar juiste waarde te schatten.

(40) In "Bijlage" geven we de indexcijfers van de verschillende reeksen, evenals enige uitleg over het waarom van de gekozen reeksen.

JAAR	GETALWAARDE VAN DE "CONJUNCTUURBAROMETER"
1851	100,0
1852	103,8
1853	114,5
1854	137,1
1855	146,7
1856	159,0
1857	158,8
1858	156,4
1859	160,5
1860	167,5
1861	167,0
1862	169,2
1863	174,5
1864	184,1
1865	190,1
1866	197,5

Tot 1857 neemt de economische activiteit in ons land een geweldige uitbreiding (van 1851 tot 1857 stijgt de "conjunctuurbarometer" jaarlijks gemiddeld met ongeveer 10 pct). In 1857 echter wordt de geïndustrialiseerde wereld getroffen door de eerste gegeneraliseerde crisis (41). De "conjunctuurbarometer" van de Belgische economie stagneert dat jaar op het peil van 1856. In 1858 daalt hij met 2,4 punten. Pas in 1859 kan het niveau van 1856 overschreden worden. Het daaropvolgende jaar lijkt de economische bedrijvigheid opnieuw aan te knopen met het expansieritme van de eerste helft der vijftiger jaren. Maar in 1861 en 1862 blijkt dat deze verwachting niet bewaarheid wordt. Vanaf 1863 is de inzinking, die sedert 1857 de economische activiteit vertraagde, voorgoed overwonnen. De getalwaarde van de "conjunctuurbarometer" groeit gestadig om in 1866 bijna het dubbele te bereiken van het basisjaar.

Nu we in de voorgaande alinea's het conjunctuurbeeld van de gehele Belgische economie bepaald en besproken hebben, reconstrueren we thans de conjuncturele evolutie van de katoenindustrie in de jaren vlak vóór de Amerikaanse Burgeroorlog. Hiervoor maken we gebruik van één enkele reeks : de netto invoer van ruwe katoen in België (42). Het basisjaar is opnieuw 1851 en nu ook voeren we indexcijfers in om de vergelijkingen te vergemakkelijken.

(41) H. ROSENBERG, *Die Weltwirtschaftskrise 1857-1859*, Vandenhoeck und Ruprecht, Kleine Vandenhoeck Reihe 1396, Gottingen, 1974, blz. 33 tot 104.

(42) Zie voetnoot 33.

JAAR	NETTO-IMPORT VAN RUWE KATOEN (43)
1851	100,0
1852	154,1
1853	140,4
1854	144,0
1855	131,0
1856	163,5
1857	143,9
1858	152,1
1859	160,7
1860	194,4
1861	185,0

Vergelijken we deze cijfers met de "conjunctuurbarometer", dan kunnen we besluiten, dat vanaf 1857 de conjuncturele evolutie van de Belgische katoenindustrie zeer goed de veranderingen in het algemeen conjunctuurbeeld volgt (44).

Vooraleer we dit hoofdstuk afsluiten met een kort overzicht van de economische situatie in België op het ogenblik dat de Secessieoorlog uitbreekt, geven we nu nog de resultaten van de firma Voortman in het licht van de conjuncturele evolutie van de katoennijverheid van 1851 tot 1860. Opnieuw gebruiken we indexcijfers en stellen we 1851 = 100. De reeksen waarop we steunen zijn de verkopen van het bedrijf en de evolutie van de voorraad afgewerkte produkten in magazijn op 31 december, het einde van het boekjaar (45).

(43) De invoer van ruwe katoen wordt sterk beïnvloed door misoogsten of overvloedige oogsten, die zich vertalen in prijsstijgingen of -dalingen van deze grondstof. Het ligt voor de hand, dat de katoenbazen zullen pogen zoveel mogelijk ruwe katoen aan te kopen als de prijs laag is. Nochtans tasten de hierdoor veroorzaakte soms belangrijke jaarlijkse schommelingen van de import van ruwe katoen, de waarde van deze reeks niet aan voor het afleiden van een tendens op langere termijn, wat hier het geval is.

(44) In de jaren tot 1857 is dit niet het geval. Per saldo echter, komt de groei van de katoenindustrie tot 1857 overeen met die van de gehele Belgische economie.

(45) SAG, FV, grootboeken C, D en E, nrs. 307, 308 en 309.

JAAR	VERKOPEN EN VOORRADEN VAN DE FIRMA OP HET EINDE VAN HET BOEKJAAR
1851	100,0
1852	95,4
1853	87,7
1854	77,1
1855	89,6
1856	110,5
1857	130,3
1858	133,4
1859	115,0
1860	101,5
1861	100,9

De groei, die de katoenijverheid in de vijftiger jaren typeert, kunnen we niet terugvinden in de indexcijfers, die de gang van zaken bij de firma Voortman over dezelfde periode illustreren. Het indexcijfer van 1860 ligt nauwelijks 1,5 pct boven dat van 1851, het basisjaar. Dit betekent nochtans niet, dat 1857 voor dit Gentse katoenbedrijf ook niet een topjaar is geweest. De indexcijfers vallen echter vanaf 1859 in een tijdspanne van twee jaar terug op het niveau van 1851.

Wanneer in de lente van 1861 de eerste gevechten van de Secessieoorlog plaatsgrijpen, bevindt de Belgische economie zich in een stabiliseringsfase na het hernemen van de groei in 1860. Aan deze herneming was een recessie voorafgegaan, die sedert begin 1857 de economische activiteit in alle geïndustrialiseerde landen sterk had vertraagd (46). Ook de katoenindustrie lijkt in 1860 terug aan te knopen met het hoge gemiddelde groeiritme van vóór het crisisjaar 1858. De resultaten van de firma A. Voortman hebben echter vanaf 1859 zwaar geleden onder de gegeneraliseerde economische teruggang. Bij het uitbreken van de Amerikaanse Burgeroorlog schijnt de bedrijfsleiding er nochtans in geslaagd te zijn de dalende trend in haar omzetcijfer om te buigen tot een stabilisatie. We kunnen dus stellen, dat in de zomer van 1861 het algemeen conjunctuurbeeld, evenals dit van de katoenindustrie, zeker niet negatief gericht zijn en bijgevolg de resultaten van de firma A. Voortman niet kunnen gedrukt hebben.

(46) H. ROSENBERG, *op. cit.*, blz. 165.

3. HET BEDRIJF TIJDENS DE SECESSIEOORLOG

De verkiezing op 4 november 1860 van de liberaal Abraham Lincoln tot president van de Verenigde Staten, stuit in het Zuiden op heel wat tegenstand bij degenen, die voor het behoud van de slavernij hebben geopteerd. De onverenigbaarheid van beide standpunten leidt tot de afscheuring van de Unie van achtereenvolgens South-Carolina, Georgia, Florida, Alabama, Mississippi, Louisiana, Texas, Virginia, Arkansas, Tennessee en North-Carolina. Deze staten vormen samen een federatie, die zich volledig onafhankelijk van het Noorden verklaart. De strijd, die hierop tussen de twee partijen ontbrandt, brengt Lincoln er reeds op 19 april 1861 toe de blocus van de Zuidelijke havens en kusten uit te vaardigen.

Ofschoon deze maatregel de uitvoer van ruwe katoen naar Europa vrijwel geheel tot stilstand brengt, ondergaat de prijs van deze grondstof op de internationale markt van Liverpool (47) nauwelijks enige opwaartse druk. Eind april, wanneer het nieuws van de blocus het Oude Continent nog niet bereikt heeft (48), noteert 1 pond Upland middling (49) 7 3/8 pence. Twee maand later betaalt men voor deze zelfde kwaliteit 7 5/8 d. (50). Maar als de Unionisten op 21 juli 1861 zwaar verslagen worden op de vlakte van Bull Run en het duidelijk wordt, dat de Secessie slechts door een uitputtingsoorlog kan beëindigd worden (51), stijgt de katoenprijs op de Liverpoolse markt gestadig. Op 20 november wordt voor de

(47) De firma Voortman bevoorraadt zich vooral via deze markt. Kleinere aankopen van ruwe katoen verlopen evenwel ook langs de markten van Amsterdam en Antwerpen (SAG, FV, grootboek E, nr. 309).

(48) Het duurt ongeveer 4 weken vooraleer de berichten uit de VSA Europa bereiken, daar de telegrafische verbinding tussen de beide werelddelen in 1861 nog niet is tot stand gekomen.

(49) In de hier beschouwde periode wordt de kwaliteit van de katoen beoordeeld naar de lengte en zuiverheid van de vezels. Elke markt heeft evenwel haar eigen normen, waarbij dikwijls de lengte van de vezel overeenstemt met de plaats van herkomst van de katoen. "Upland" betekent in dit geval katoen afkomstig uit het Noorden van Georgia, Texas, Louisiana en Alabama. "Middling" doelt op katoen van een gewone zuiverheid. Uitgebreide informatie over dit onderwerp kan gevonden worden in: D. NICKERSON and S. GRIFFITH, *A History of US-Cotton Standards and related Subjects*, US-Department of Agriculture, Washington, 1964, blz. 1 tot 5 en F. LOWENSTEIN, *Statistics on Cotton and related Data*, US-Department of Commerce, Washington, 1955, blz. 152 en volgende.

(50) *The Economist*, Londen, XVde jaargang, uitgaven van 26 april en 20 juni 1861.

(51) H. GALLE, *La Famine du Coton*, ULB-Instituut de Sociologie, Brussel, 1967, blz. 51 en 52.

hierboven genoemde kwaliteit reeds 11 1/2 d. per pond in rekening gebracht (52). Daar de prijs van de ruwe katoen veruit de belangrijkste component is van de totale kostprijs van een afgewerkt katoenprodukt (53), beginnen vanaf het laatste kwartaal van 1861 de consumentenprijzen van katoenen weefsels sterk de hoogte in te gaan (54).

Wat betreft de firma A. Voortman resulteren deze prijsaanpassingen in een snel teruglopen van de vraag naar haar afgewerkte produkten: in een tijdspanne van vier maanden (september-december), dalen de verkopen van het Gentse bedrijf met meer dan de helft (55).

Begin oktober maken Jean Baptiste Voortman en Victor Van Zantvoorde zich dan ook ernstige zorgen over de toekomst van hun onderneming. Enerzijds worden ze geconfronteerd met de steeds voortdurende prijsstijging van de ruwe katoen, die zich uit in dalende verkoopcijfers, en anderzijds moeten nog 357.430 F aan Edouard Jacquemijns terugbetaald worden (56). Een eerste actie, die beiden in het licht van deze overwegingen treffen, is het uitstellen van de reeds overeengekomen restituties aan Jacquemijns van 30 september 1861 en 20 juni 1862. In totaal komt hierdoor 100.000 F beschikbaar, die ze aanwenden voor de aankoop van de dure balen katoen. Daarop besluiten ze proeven te nemen met het weven van linnendraad ter vervanging van de katoen. Op 12 oktober 1861 wordt bij de "Société Linière Gantoise" een kleine hoeveelheid van deze draad besteld (55). Daar wij geen verdere indicaties in de boeken konden terugvinden van belangrijkere aankopen, mogen we wellicht veronderstellen, dat deze experimenten geen voldoening hebben gegeven. Bij het afsluiten der boeken op 31 december 1861, blijkt nochtans dat dit jaar nog gunstig is geweest. Het omzetcijfer overtreft per saldo zelfs dit van het vorige jaar, al is de winst gedaald tot 222.476 F (57). Per 31 december bedraagt de stock afgewerkte produkten 255.548 F, de voorraad balen ruwe katoen 95 stuks (voor een totale waarde van 53.347 F) en zijn er voor 543.165 F goederen in bewerking (55).

(52) *The Economist*, Londen, XVIde jaargang, uitgave van 21 november 1861.

(53) SAG, FV, grootboek E, nr. 309. In 1861 bestaan de produktiekosten voor ongeveer 40% uit aankopen van ruwe katoen.

(54) F.X. VAN HOUTTE, *L'Evolution de l'Industrie textile en Belgique et dans le Monde de 1800 à 1939*, Nauwelaerts, Leuven, 1949, blz. 268.

(55) SAG, FV, grootboek F, nr. 310.

(56) Zie vroeger, blz. 124.

(57) Zie voetnoot 30.

Het eerste halfjaar van 1862 kent een opeenvolging van overwinningen van het Noorden op de Geconfedereerden. In april verslaat Grant de Zuidelijke troepen bij Shiloh en op 1 mei marcheren de Unionisten New Orleans binnen, de grote havenstad van waaruit de balen ruwe katoen hun weg naar Europa vinden. Het nieuws van de inname van deze stad heeft een onmiddellijke daling van de katoenprijs voor gevolg. De hoop op een herneming van de uitvoer verzwindt echter vlug als blijkt, dat de Zuidelijken alle opslagplaatsen in brand hebben gestoken (58).

Begin 1862 stelt het reeds genoemde dilemma zich voor de firma Voortman steeds scherper: hoe aan geld te geraken om Jacquemijns terug te betalen als de winsten, die in de voorraden zijn geïnvesteerd, niet kunnen gerealiseerd worden wegens het achterop blijven van de verkopen? Op 22 februari 1862 wordt dan ook gekozen voor de maatregel, die zich onder deze omstandigheden opdringt: stopzetting van de produktie van spinnerij en weverij en liquidatie van de stocks ter vereffening van de resterende schuld ten belope van 357.430 F. Vanaf deze datum tot op 19 maart 1863 koopt noch verkoopt de firma ook maar één baal katoen, dalen de loonkosten met ongeveer de helft (de drukkerij en de bedienden blijven aan het werk, bovendien zijn er onderhoudswerkzaamheden) en worden er geen investeringen gedaan. Dit bedrijfsbeleid contrasteert scherp met de politiek, die door Engelse katoenbazen wordt gevolgd, wanneer ze in deze jaren overgaan tot het sluiten van hun onderneming. Henderson wijst erop (59), dat deze fabrieken stilgelegd worden om de stock katoen, die ten gevolge van de speculatiewoede meer in prijs is gestegen dan de voorraad afgewerkte produkten, te kunnen liquideren. Bovendien gebruiken de ondernemers de hoge winsten, die ze hierdoor kunnen maken, om belangrijke investeringsbeslissingen te nemen. Niets van dit alles echter bij de firma Voortman. Het stilleggen van de produktie is voor dit bedrijf geen arbitraire beslissing ingegeven door speculatieve overwegingen, maar wordt integendeel opgedrongen door de noodzaak voor 1 juli 1865 de resterende schuld aan Jacquemijns af te betalen.

Zoals de getalwaarde van de door ons opgestelde "barometer" aangeeft, trekt de conjunctuur in 1862 opnieuw aan, na de stabilisatie van het vorige jaar. Hiervan kan de katoenindustrie

(58) H. GALLE, *op. cit.*, blz. 57.

(59) W.O. HENDERSON, *op. cit.*, blz. 14.

profiteren, die haar afzet niet geheel tot stilstand ziet komen na de verhoging met ongeveer 50 pct (60) van de prijs van haar produkten, veroorzaakt door het duurder worden van de ruwe katoen. Ook het omzetcijfer van de firma Voortman ondergaat - vooral vanaf juli - de invloed van deze conjunctuurherleving. De verkopen van augustus overtreffen zelfs die van augustus 1857 en 1858. De maandelijke schommelingen zijn echter zeer groot en als de stijging van de katoenprijzen aanhoudt, vallen de verkopen in december terug op het peil van december 1861.

Bij deze zeer moeilijke marktomstandigheden waaronder het bedrijf moet opereren, voegt zich op 19 juni 1862 nog het overlijden van Jean Baptiste Voortman. Het vacuum dat hierdoor aan de top van het bedrijf ontstaat, wordt op 26 november 1862 opgevuld met de oprichting door Jeans drie zonen en door Victor Van Zantvoorde van een nieuwe "société en nom collectif A. Voortman" met een kapitaal van 350.000 F (61). Jules Voortman wordt de nieuwe algemene directeur, terwijl Victor Van Zantvoorde zijn vroegere functie behoudt (62). Bovendien besluit Marie, Jean Baptiste's dochter, haar erfdeel op te vragen. Na aftrek van alle kosten belooft haar part 240.489 F (61). De financiële armslag van de onderneming wordt door deze terugtrekking nog verder beperkt.

De militaire gebeurtenissen in de VSA wettigen intussen volkomen de beslissing van februari om spinnerij en weverij te sluiten. De strijd tussen Noord en Zuid is zeer wisselvallig. Tot 2 juli, als ze het beleg van Richmond moeten opgeven, zijn de Unionisten aan de winnende hand. Vanaf deze datum echter kunnen de Geconfedereerde legers belangrijke overwinningen en terreinwinst boeken. Het gevolg van deze op en neer gaande frontlijn is, dat de katoenexporten niet spoedig kunnen hervat worden. De noteringen van deze grondstof op de Liverpoolse markt bereiken dan ook nooit tevoren geziene hoogtepunten (63). Had de Gentse katoenfirma haar getouwen laten voortwerken, dan zou ze een gevoelig hoger werkkapitaal nodig gehad hebben om de benodigde ruwe katoen aan te kopen, terwijl de afzet van haar geweven fabrikaten sterk gedrukt wordt juist wegens die hoge prijs van de ruwe katoen. Herinneren we anderzijds aan de belangrijke schuld, die de firma eind 1862 nog

(60) F.X. VAN HOUTTE, *op. cit.*, blz. 268.

(61) RAG, Notariaat, depot J. Van Impe, notaris L. De Backere, nr. 76.

(62) Zie vroeger, blz. 125.

(63) *The Economist*, Londen, XVIIde jaargang, uitgave van 18 oktober 1862.

steeds heeft tegenover Jacquemijns (64) en die vervalt per 1 juli 1865, dan wordt nog eens onderstreept, dat het stopzetten van de produktie in spinnerij en weverij niet uit speculatief oogmerk gebeurde, maar wel uit voorzichtigheid zo niet uit noodzaak.

Met welk resultaat kan dit bewogen boekjaar nu afgesloten worden? Het omzetcijfer, dat in 1861 nog ruim 1 miljoen overtreft, is in 1862 gedaald tot 687.264 F. Hierop kan echter een winst geboekt worden van eventjes 529.436 F, of 77,4 pct van dit eerste cijfer (55). De sluiting van de twee belangrijkste afdelingen van de fabriek heeft evenwel voor gevolg, dat de voorraad afgewerkte produkten met bijna de helft vermindert tot 143.221 F, terwijl ook het bedrag der goederen in bewerking afneemt van 543.165 F tot 409.341 F (65); afname die de zeer belangrijke verkoop van halffabrikaten illustreert. Eind 1862 werken er 55 arbeiders in de firma (meestergasten, onderhoudspersoneel en arbeiders in de drukkerij) en nog 6 bedienden (66).

De zeer grote winst, die in 1862 kan gerealiseerd worden, laat Jules Voortman en Victor Van Zantvoorde in het eerste kwartaal van 1863 toe, hun schuld tegenover Jacquemijns volledig af te betalen evenals het grootste deel van Marie Voortmans tegoed. Nochtans stellen ze het terug op gang brengen van de produktie uit tot 7 juli. Dit met de bedoeling hun werkkapitaal te vergroten (dank zij een nog verder afbouwen van hun voorraden halffabrikaten en eindprodukten), zodat ze zich de belangrijke hoeveelheden ruwe katoen, nodig voor het hervatten van de produktie, kunnen aanschaffen. In 1863 koopt de firma in totaal 568 balen katoen voor een totaalprijs van 494.849 F, hetzij gemiddeld 871,2 F per baal. Hiervan worden echter 119 balen doorverkocht voor 108.327 F, zodat het nettoverbruik van het bedrijf 449 balen bedraagt (67).

(64) De nieuwe "société en nom collectif" had deze schuld overgenomen van de vroegere firma (RAG, Notariaat, depot J. Van Impe, notaris L. De Backere, nr. 76).

(65) Hierbij merken we op, dat de waarderingen gebeurden op basis van de kostprijs begin 1862 van de verschillende produkten. De werkelijke prijs, waartegen deze produkten later konden verkocht worden, lag echter veel hoger. (66) SAG, FV, loonboek van de spinnerij, nr. 348 en grootboek F, nr. 310.

(67) Deze transactie is de enige, die men misschien kan bestempelen als speculatief. Op 3 maand tijd slaagt de onderneming er immers in de ruwe katoen met 5% winst van de hand te doen. De verdere doorverkopen van ruwe katoen dragen echter een duidelijk niet-speculatief karakter. Meestal zijn het verkopen in beperkte hoeveelheden (1 tot 10 balen) aan kleinere spinnerijen. In één geval zelfs verkoopt de firma met verlies 30 balen terug aan haar leverancier. Dit wellicht uit liquiditeitsgebrek (SAG, FV, grootboek F, nr. 310).

Op te merken is hierbij de verschuiving wat betreft de plaats van oorsprong van de aangekochte ruwe katoen. In 1861 koopt het bedrijf slechts Noordamerikaanse katoen. Twee jaar later zijn deze leveringen echter teruggevallen op 8,9 pct van de totale aangekochte hoeveelheid. De firma gebruikt dan voornamelijk Indische katoen, die weliswaar gemiddeld 30 pct goedkoper is dan de Noordamerikaanse (68), maar waarvan de vezels niet zo lang en zuiver zijn, wat aanleiding geeft tot hogere produktiekosten (69).

Als duidelijk wordt, dat na de vele successen van het Zuiden in de tweede helft van 1862, de Unionisten opnieuw overwinning op overwinning behalen, blijft de katoenprijs maar stijgen. Zo loopt de prijs van 1 pond Upland middling op tot 23 3/4 d. na de bekendmaking van de inname van Vicksburg door Grant (70). Hoewel deze hogere grondstofprijs uiteraard aanleiding geeft tot het duurder worden van de katoenen eindprodukten, kunnen de verkopen van het huis Voortman in 1863, onder invloed van de positief gerichte conjuncturele ontwikkeling (71), het peil van het vorige jaar lichtjes overtreffen. De winst valt in vergelijking met 1862, echter heel wat lager uit : 150.197 F, of 21,5 pct van het omzetcijfer. Dit kleinere boni vloeit voort uit twee elkaar tegenwerkende tendenzen. Langs de ene kant dragen de verkopen uit voorraad tot op het ogenblik van heropening van de spinnerij en weverij, nog in zeer belangrijke mate bij tot de verhoging van deze winst, terwijl anderzijds de fabricagekosten vanaf deze datum zeer sterk de hoogte ingaan mede wegens de grote aankopen van balen ruwe katoen. Op het eind van 1863 zijn de voorraden afgewerkt produkt van de firma gedaald tot 64.453 F en zijn er nog voor 333.950 F goederen in bewerking (55). Deze cijfers, die beduidend lager zijn dan op 31 december 1862, bewijzen dat het terug op gang brengen van de produktie in spinnerij en weverij, slechts geleidelijk aan is gebeurd. Ook het klein aantal arbeiders, dat op het einde van dat jaar wordt tewerkgesteld - ongeveer 170 man in totaal (55) - vormt hiervan een illustratie.

Het blijvend gunstig algemeen conjunctuurbeeld, samen met de hoop op een grotere aanvoer van Indische katoen, laten voorspellen dat 1864 opnieuw een jaar van hogere verkopen zal zijn. Maar de prijs van de ruwe katoen bereikt in juli en augustus zulk een hoog

(68) *The Economist*, Londen, XVIIde en XVIIIde jaargang, verschillende uitgaven. Door ons berekend gemiddeld maandelijks verschil.

(69) W.O. HENDERSON, *op. cit.*, blz. 39 en 40.

(70) *The Economist*, Londen, XVIIde jaargang, uitgave van 23 augustus 1863.

(71) Zie vroeger, blz. 127.

niveau, dat de consumenten steeds minder geneigd zijn zich de dure produkten van de katoennijverheid aan te schaffen (72). Het omzetcijfer van de firma Voortman over 1864 ligt met 507.863 F dan ook gevoelig onder dat van 1862 en 1863. Daarenboven wordt het in de loop van 1864 steeds duidelijker, dat de overgave van de Geconfedereerden niet ver meer af is. Hele Zuidelijke legeronderdelen deserteren vanaf september 1864 en tegen het eind van het jaar doen geruchten in België de ronde over een nakende vrede (73). Deze vredesverwachtingen, die het hernemen van de katoenexporten naar Europa impliceren, lokken een snelle prijsdaling uit van de ruwe katoen : op 21 oktober noteert Upland middling 22,5 d. per pond tegen nog 31 d. op 29 juli (74).

Onder deze sterk wisselende marktomstandigheden valt het licht te begrijpen, dat de bedrijfsleiders niet geneigd zijn tot het nemen van risico's voor het inkopen van grote hoeveelheden ruwe katoen, noch voor het opdrijven van de produktie. Zij zijn er immers van overtuigd, dat op korte termijn de prijs van de ruwe katoen en van de katoenen spinsels en weefsels, nog verder zal dalen ten gevolge van het hernemen van de aanvoer (75). Hielden ze belangrijke voorraden aan, dan zouden ze als gevolg van deze algemeen verwachte prijsdalingen, zeer grote verliezen moeten boeken. Ook de groothandel en de detailhandelaars evenals de consumenten rekenen op het goedkoper worden van de katoenen produkten. Mede wegens de financiële troebelen, die eind 1864 de handel in Groot-Brittannië en Frankrijk bemoeilijken (76), is deze voorzichtigheid van alle op de markt opererende partijen er de oorzaak van, dat de katoenproduktie

(72) Als gevolg van het duurder worden van de katoenprodukten, schakelen de verbruikers wellicht over op vervangingsgoederen als linnen en wol. Voor de producenten van deze goederen is de Secessieoorlog over het algemeen dan ook een zeer gunstige periode. Dit bewijst de evolutie van de door de naamloze vennootschap "Société Linière Gantoise" - een van de toonaangevende gefindustrialiseerde linnenondernemingen - uitgekeerde dividenden : 1860 : 7,5 F; 1861 : 10 F; 1862 : 10 F; 1863 : 15 F, 1864 : 40 F. (L. FRERE, *Etude historique des Sociétés anonymes belges*, s.l., s.d., blz. 141).

(73) H. GALLE, *op. cit.*, blz. 68.

(74) *The Economist*, Londen, XVIIIde en XIXde jaargang, uitgaven van 29 juli en 22 oktober 1864.

(75) J. KELLY, "The End of the Famine", in *Textile History and economic History. Essays in honour of Miss Julia de Lacy Mann*, Manchester University Press, Manchester, 1973, blz. 358.

(76) A. VAN SCHOU BROECK, *op. cit.*, blz. 55.

en -consumptie in 1864 op zulk laag peil terugvalt (77). Deze zelfde terughoudendheid kenmerkt ook de gang van zaken bij de firma Voortman. In 1864 worden slechts 276 balen katoen aangekocht en dit telkens in zeer kleine hoeveelheden (gemiddeld ongeveer 15 balen) (55). Bovendien wil de firma geen risico's nemen door het opnieuw op niveau brengen van haar voorraden : liever werkt ze bijna zonder stocks dan het gevaar te lopen achteraf met zwaar verlies te moeten verkopen. Ondanks deze voorzichtige politiek sluit het boekjaar af met een verlies van 58.798 F, veroorzaakt door de lage verkoopprijzen die vanaf september 1864 kunnen verkregen worden voor de produkten, die vervaardigd werden met de dure tot augustus 1864 aangekochte katoen.

Maar de felle schommelingen in de prijs van de ruwe katoen en van de katoenen spinsels en weefsels, hebben nog geen eind genomen. Na de forse daling, waardoor de prijs van de Upland middling op 21 oktober 1864 terugvalt op 22,5 d., volgt een omgekeerde beweging als Lincoln herkozen wordt tot president van de VSA (78). Deze herneming wordt echter spoedig te niet gedaan door een zeer snelle daling van de katoenprijs in afwachting van de overgave van de Geconfedereerden. Wanneer op 12 april 1865 de overblijvende Zuidelijke troepen in de omgeving van Richmond de wapens neerleggen, haalt de Upland middling nauwelijks nog 14 3/4 d. op de Liverpoolse markt (79). Vrij vlug hierop bereiken evenwel berichten Europa als zou de katoenooft voor een groot deel vernietigd zijn en de traditionele exportkanalen (transportmiddelen, handel, banken) grondig in de war gestuurd (80). Een nieuwe hausse, die de Upland middling in oktober 1865 op 22 1/4 d. brengt, is hiervan het gevolg (81).

Dit op en neer bewegen van de katoenprijzen noopt de firma Voortman tot het handhaven van haar voorzichtige aankooppolitiek. Bestellingen worden beperkt tot 10 à 15 balen en slechts geplaatst met het oog op de onmiddellijke verwerking in de fabriek. In totaal worden in 1865 354 balen Indische en 21 balen Noordamerikaanse katoen aangekocht tegen een gezamenlijke prijs van 226.861 F (55).

(77) De netto-invoer van ruwe katoen in België bedraagt : in 1860 : 15.440ton; 1861 : 14.695 ton; 1862 : 5.398 ton; 1863 : 7.418 ton; 1864 : 6.896 ton; 1865 : 11.744 ton; 1866 : 14.683 ton; 1867 : 16.045 ton. (*Tableau Général du Commerce avec les Pays étrangers pendant l'Année 1860*, en volgende jaren, tot 1867, Hayez, Brussel, 1861, en volgende jaren tot 1868).

(78) J. KELLY, *op. cit.*, blz. 361.

(79) *The Economist*, Londen, XIXde jaargang, uitgave van 26 april 1865.

(80) H. GALLE, *op. cit.*, blz. 69.

(81) *The Economist*, Londen, XXste jaargang, uitgave van 24 oktober 1865.

Uit de aankoopdata blijkt tevens, dat niet gespeculeerd wordt op prijsstijgingen of -dalingen. Slechts deze hoeveelheden worden aangekocht, die voor eigen gebruik nodig zijn (82). De verkopen van de firma trekken in 1865 flink aan, gedeeltelijk ook dank zij de voortdurende hoogconjunctuur (83). Vooral de maanden juni tot september, als de gunstiger geprijsde katoenprodukten op de markt komen die van de goedkopere katoen van maart-april zijn gemaakt, is de vraag goed gevoed. Zo bedragen de verkopen van juni ongeveer het dubbele van die van juni 1862, 1863 of 1864 en overtreffen ze zelfs die van juni 1861. Per 31 december bereikt het omzetcijfer 804.685 F. Hierop kan een winst van 30.300 F gemaakt worden (55). Dit boni ligt vrij laag in vergelijking met het omzetcijfer, maar hieraan hebben de voortdurende grote prijsschommelingen van de ruwe katoen schuld, die zelfs de voorzichtigste bedrijfsleiders soms voor verrassingen plaatsen. Als gevolg van dit terughoudend ondernemingsbeleid is de voorraad goederen in bewerking in de fabriek gedurende 1865 nog verder gedaald tot 207.959 F (55).

We konden reeds opmerken, dat in tegenstelling tot andere katoenbedrijven, de firma Voortman niet kon overgaan tot belangrijke investeringen, gezien de grote schuld die tot begin 1863 bestaat tegenover Jacquemijns (84). Ook in 1863 investeert het bedrijf niet, daar nu al zijn liquiditeiten opgeslorpt worden door de vele aankopen van ruwe katoen, nodig om de produktie terug op gang te brengen. Begin 1864 echter, wanneer de marktomstandigheden gunstiger lijken en het teruglopen van de vraag niet kan voorzien worden, koopt de Gentse firma in Groot-Brittannië vijf automatische kaardmachines (85) voor een totaal bedrag van 13.135 F. In september en oktober 1865, in de verwachting dat de katoenexporten uit de VSA vrij spoedig opnieuw normaal zullen worden, volgt de aanschaf van een nieuwe uitrusting voor het gravureatelier (5567 F) en nog eens zes automatische kaardmachines (13.463 F) (55).

Alhoewel in de loop van 1865 de aanvoer van

(82) J. KELLY, *op. cit.*, blz. 364, wijst erop, dat het speculeren op de prijsevolutie van de ruwe katoen van oktober 1864 tot eind maart 1865 meer dan 300 Engelse ondernemingen verplichtte, bijzondere regelingen te treffen met hun schuldeisers.

(83) Zie vroeger, blz. 127.

(84) Zie vroeger, blz. 130.

(85) Deze machines, in serie opgesteld, worden gebruikt om de ruwe katoen geschikt te maken voor het spinnen.

Noordamerikaanse ruwe katoen vrijwel terug het peil van vóór de Secessieoorlog bereikt, daalt de prijs van deze grondstof nochtans slechts uiterst langzaam wegens de onverwacht slechte vooruitzichten wat betreft de katoenoogst van het seizoen 1866-1867 (86). Al kunnen deze lagere prijzen, die aanleiding geven tot goedkopere eindprodukten, de omzet van de Gentse firma tegen eind 1866 opdrijven tot 892.109 F (55), dan blijkt echter bij het sluiten der boeken, dat deze onstabiele marktvoorwaarden de winst hebben gedrukt tot 54.614 F. Een zeer voorzichtige bedrijfspolitiek blijft ook in 1866 de regel. De ruwe katoen wordt slechts in kleine hoeveelheden aangekocht (10 tot 20 balen) en men volgt de evolutie van produktie- en voorraadniveau van nabij zoals de vele wijzigingen in het totaal der uitbetaalde lonen aantonen (55).

Als vanaf de lente 1867 de ruwe katoen steeds goedkoper wordt en hiermee samenhangend ook de katoenen spinsels en weefsels, bereiken de verkopen van de firma A. Voortman opnieuw het niveau van vóór de Amerikaanse Burgeroorlog. In het vierde kwartaal van datzelfde jaar, wanneer de Upland middling in Liverpool lager noteert dan voor het begin der vijandelijkheden (87), draait de fabriek bijna op volle capaciteit en worden er evenveel arbeiders te werk gesteld als in 1860 (88) om aan de nu op gang gekomen inhaalvraag te kunnen voldoen. Gedurende 1867 verkoopt de onderneming voor 1.067.889 F (89) en maakt hierop een winst van 85.245 F. We mogen dus stellen, dat de gevolgen van de Secessieoorlog vanaf 1868 niet langer de resultaten van de Gentse katoenfirma hebben beïnvloed.

In tegenstelling tot de andere belangrijke Gentse katoenbedrijven (90), heeft de firma A. Voortman tijdens de eerste jaren van de Secessieoorlog de produktie van spinnerij en weverij stopgezet. De reden hiervan is niet, zoals H. Galle beweert (91), het speculeren op de prijsstijgingen van de katoenen halffabrikaten en

(86) J. KELLY, *op. cit.*, blz. 373.

(87) *The Economist*, Londen, XXIIste jaargang, uitgave van 12 december 1867.

(88) SAG, FV, loonboeken van de spinnerij en de weverij, nrs. 350 en 407 en grootboek G, nr. 311.

(89) SAG, FV, grootboek G, nr. 311.

(90) SAG, Nijverheidsfonds, dossier K 50/1, *Etat des Fabriques cotonnières*. De grootste katoenfabrieken zijn in 1861: Lousberghs: 1600 arbeiders; Parmentier-Van Hoegaerden: 810 arbeiders; Hooreman-Cambier: 800 arbeiders; Charles De Hemptinne: 500 arbeiders; Voortman: 500 arbeiders; Rosseel: 450 arbeiders. (Tewerkstelling bij maximum capaciteit).

(91) H. GALLE, *op. cit.*, blz. 97.

eindprodukten, maar wel de belangrijke schuld tegenover Edouard Jacquemijns, die vóór 1 juli 1865 diende vereffend te zijn. De sluiting van haar twee afdelingen, samen met het voortduren van de verkoop uit voorraad, laat het bedrijf in 1862 en gedeeltelijk ook nog in 1863 toe zeer hoge winsten te boeken. Begin 1863 is deze schuld dan ook volledig terugbetaald. Vanaf juli van datzelfde jaar beginnen spinnerij en weverij - zij het tegen een laag tempo - opnieuw te produceren. De duurte van de ruwe katoen heeft echter tot gevolg, dat de verkopen van de onderneming niet beduidend verhogen, ondanks het gunstige algemene conjunctuurbeeld. Als in de loop van 1864 nieuwe pieknoteringen de consumptie van katoenen produkten verder drukken, resulteert dit voor de firma Voortman in een belangrijk verlies. Na de overgave van de laatste Zuidelijke troepen in april 1865, duurt het nog drie jaar vooraleer de katoenprijs opnieuw zijn vooroorlogs niveau bereikt heeft. Deze normalisering gaat daarenboven gepaard met een groot aantal schommelingen, die zich ook vertalen in de prijs der afgewerkte produkten. Wegens deze moeilijke marktomstandigheden is het bedrijf in deze jaren niet in staat, qua verkopen noch qua winsten, het peil van vóór de Secessieoorlog te bereiken.

In hoeverre de Amerikaanse Burgeroorlog de toekomstige resultaten van de firma heeft geconditioneerd, is niet eenvoudig te achterhalen. Feit is, dat de restituties aan Jacquemijns in ieder geval dienden afgewikkeld te zijn vóór 1 juli 1865. Wat deze terugbetalingen betreft, heeft de strijd in de VSA slechts voor gevolg gehad, dat begin 1863 de resterende schuld uit voorzichtigheid in één enkele betaling wordt vereffend en het normale patroon der restituties (100.000 F per jaar van 1858 tot 1865) dus niet meer gevolgd. Deze zware eenmalige overdracht in plaats van de jaarlijkse afbetalingen, samen met de vereffening van Marie Voortmans erfdeel, beletten de firma nieuwe investeringsprojecten op stapel te zetten. Hiertoe bleken concurrerende bedrijven wel in staat (92). Niettemin blijft de vraag onbeantwoord of, in de veronderstelling dat de door de Secessieoorlog geïnduceerde troebelen niet waren voorgekomen, de firma Voortman wel zou besloten hebben tot investeren: een jaarlijkse terugbetalingslast van 100.000 F is inderdaad geen verwaarloosbaar bedrag. Daarom zijn we misschien niet te voortvarend als we beweren, dat per slot van rekening de Secessieoorlog de toekomstige resultaten van de Gentse katoenonderneming, die sowieso toch reeds waren bepaald door het terugtrekken van het kapitaaldeel van Jacquemijns en Marie

(92) H. GALLE, *op. cit.*, blz. 138.

Voortman, niet verder heeft beïnvloed. Ook zonder de Amerikaanse Burgeroorlog zou de firma Voortman waarschijnlijk uit gebrek aan fondsen ten achter geraakt zijn op haar rechtstreekse concurrenten.

BIJLAGEN

**A. MAANDELIJKSE EVOLUTIE VAN DE PRIJS VAN 1 POND
RUWE KATOEN, KWALITEIT UPLAND MIDDLING, OP DE
LIVERPOOLSE MARKT (in pence)**

	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867
jan.	7 7/8	12 1/2	22 0/0	27 0/0	24 1/4	18 3/4	15 1/8
feb.	6 1/2	12 1/2	21 0/0	26 1/2	19 1/2	19 1/4	13 7/8
maart	7 1/8	12 1/4	20 1/4	26 1/4	15 1/4	19 1/4	13 1/2
apr.	7 3/8	13 1/8	21 1/4	27 1/4	14 3/4	15 3/4	11 3/4
mei	7 3/4	12 0/0	22 1/4	28 0/0	16 3/4	14 0/0	11 3/8
jun.	7 3/4	13 1/2	20 3/4	28 3/4	20 1/4	14 0/0	11 1/4
jul.	8 1/8	17 3/4	21 3/4	31 0/0	19 3/4	14 1/2	10 5/8
aug.	8 3/4	26 0/0	23 1/4	29 0/0	18 3/4	14 0/0	10 1/2
sep.	9 7/8	24 1/2	27 0/0	27 0/0	21 3/4	14 3/4	8 3/4
okt.	10 5/8	25 1/2	29 1/4	22 1/2	22 1/4	15 1/4	9 0/0
nov.	11 1/2	20 0/0	27 3/4	26 3/4	21 0/0	14 1/2	7 7/8
dec.	10 1/8	23 0/0	26 1/2	26 1/2	21 1/2	15 3/4	7 3/8

(bron : *The Economist*, Londen, XVde tot XXIIste jaargang, verschillende uitgaven, 1861-1867).

**B. EVOLUTIE VAN DE VERKOOP- EN WINSTCIJFERS VAN
DE FIRMA A. VOORTMAN (1859-1867)**

JAAR	OMZET (O) (in F)	WINST (W) (in F)	W O 100 (%)
1859	1.297.484	210.837	16,25
1860	1.108.300	267.296	24,12
1861	1.177.073	222.476	18,90
1862	0.687.264	529.436	77,04
1863	698.317	150.197	21,51
1864	507.863	- 58.798	- 11,57
1865	804.685	30.300	3,77
1866	892.109	54.614	6,12
1867	1.067.889	85.245	7,98

(bron : SAG, FV, grootboeken E, F en G, nrs. 309, 310 en 311. De winsten werden door ons berekend op basis van de in de grootboeken voorkomende rekeningstotalen).

**C. INDEXCIJFERS VAN DE VERSCHILLENDE REEKSEN, DIE WIJ
GEBRUIKTEN VOOR DE SAMENSTELLING VAN DE
"CONJUNCTUURBAROMETER". - BELANG VAN ELKE REEKS
VOOR HET BEPALEN VAN DE CONJUNCTURELE EVOLUTIE**

a) indexcijfers der verschillende reeksen

	produktie van gietijzer	waarde van de door de Spoorwegen van de Belgische Staat vervoerde goederen	uitvoer
1851	100,0	100,0	100,0
1852	106,6	112,4	111,1
1853	137,2	134,8	142,2
1854	169,9	163,8	177,8
1855	175,5	178,0	164,4
1856	192,0	180,4	180,0
1857	180,2	192,3	200,0
1858	193,2	214,5	182,2
1859	190,1	221,3	195,6
1860	190,8	233,3	220,0
1861	185,9	256,9	211,1
1862	212,6	256,8	228,9
1863	233,9	267,5	242,2
1864	268,3	288,4	266,7
1865	280,7	316,9	266,7
1866	287,7	302,5	295,6

	groothandelsprijzen der industriële produkten	totaal bedrag der verleende kredieten aan de industrie	gemid. waarde van de door de NBB verdiscon- teerde effecten
1851	100,0	100,0	100,0
1852	95,8	109,9	85,6
1853	109,5	105,9	76,4
1854	116,7	109,4	82,1
1855	117,9	110,4	93,0
1856	117,9	133,1	94,0
1857	117,3	138,2	93,9
1858	116,7	138,5	81,7
1859	108,9	135,0	84,7
1860	110,1	143,0	88,2
1861	111,9	141,5	85,3
1862	114,3	146,9	65,6
1863	117,9	151,2	61,2
1864	119,2	148,0	49,2
1865	116,7	152,3	48,9
1866	118,8	156,0	50,9

	totale winst gerealiseerd door de "Société Générale"	"Conjunctuurbarometer"
1851	100,0	100,0
1852	105,3	103,8
1853	95,8	114,5
1854	139,7	137,1
1855	187,9	146,7
1856	215,6	159,0
1857	189,5	158,8
1858	168,0	156,4
1859	187,8	160,5
1860	187,2	167,5
1861	176,2	167,0
1862	159,0	169,2
1863	147,6	174,5
1864	148,8	184,1
1865	148,6	190,1
1866	170,9	197,5

(bron : zie voetnoten 32 tot 37)

**b) belang van elke reeks voor de bepaling van de
conjuncturele evolutie**

Voortbouwend op de theorie van Wagemann (93), hebben wij de reeksen die wij gebruikten voor het bepalen van het algemene conjunctuurbeeld, uit verschillende sferen van het economisch leven gekozen.

De *produktie van gietijzer, de waarde van de door de Spoorwegen van de Belgische Staat vervoerde goederen en de uitvoer*, geven ons een goede indicatie van de bedrijvigheid in de produktiesfeer. Immers, gietijzer wordt in deze tijd gebruikt voor de vervaardiging van machines, locomotieven, bruggen en nog heel wat andere constructies, zodat de produktie van gietijzer als het ware de polsslak aangeeft van de zware industrie, de metaalverwerkende nijverheid en de bouw. De waarde van de door de Spoorwegen van de Belgische Staat vervoerde goederen, licht ons rechtstreeks in over de economische bedrijvigheid in ons land tijdens de hier beschouwde jaren. Deze reeks boet nochtans aan belang in, daar in deze periode de Spoorwegen in staatsbezit sterk worden uitgebreid, wat de homogeniteit van de tijdreeks in gedrang brengt. Anderzijds is het

(93) E. WAGEMANN, *Struktur und Rhythmus der Weltwirtschaft*, R. Hobbing, Berlijn, 1931, 419 blz.

ook zo, dat deze uitbreidingen niet zouden gebeurd zijn, als de economische omstandigheden ongunstig waren geweest. In de ontwikkeling van de uitvoer, die per saldo steeds gelijk moet zijn aan de invoer (94), komt de consumptie van Belgische produkten en diensten in het buitenland tot uiting. Deze reeks bezorgt ons dus bijkomende inlichtingen over de bedrijvigheid in België, ook al omdat ze overeenkomt met die van de importen.

De volgende reeksen kozen we uit de monetaire en financiële sfeer. Dupriez wees erop (95), dat de conjunctuurfazen overeenstemmen met veranderingen in het niveau der groothandelsprijzen. Daarom namen we de ontwikkeling van de *groothandelsprijzen der industriële produkten* in beschouwing voor de berekening van onze "conjunctuurbarometer". Het *totaal bedrag der verleende kredieten aan de industrie* evenals de *gemiddelde waarde van de door de Nationale Bank van België verdisconteerde effecten*, vertonen een relatief hoogtepunt telkens de conjunctuur aantrekt en een top bereikt (96). Ten slotte betrokken we eveneens de *winsten van de "Société Générale"* bij de berekening van de "conjunctuurbarometer" omdat we van mening zijn, dat deze winstcijfers - gezien het grote belang van de Société Générale" in het geheel van de Belgische economie - een goede weerspiegeling vormen van de algemene gang van zaken.

(94) Zowel in de klassieke economische theorie, als in de Keynesiaanse, moeten na verloop van tijd import en export in evenwicht zijn.

(95) L.H. DUPRIEZ, "De l'Influence des Mouvements de Fond des Prix sur la Vie économique de 1800 à 1935", in *Annales de la Société Scientifique de Bruxelles*, reeks D, deel LVI, januari/juni 1936, nr. 1/2, blz. 7 tot 20.

(96) E. WAGEMANN, *op. cit.*, blz. 185-189.

